

Néhány adat Kereszturi Bíró Pál

Életéhez

A kolozsvári református kollégium nagykönyvtára egy olyan könyvet őrizett meg, amely egykor e nevezetes férfiú tulajdona volt. A kötetben olvasható megjegyzés szerint: "Dono dabat scientia optimisq[ue] moribus imbutus Vir honestissimus Paulus B. Kereszturj. Rector eiusdem loci patriae suae. Discipulo suo Gregorio Szinnyeino in suis(!) nominis memoriam. Anno 1624."¹⁾

A helyhatározás céljából először is a tanuló személyét szükséges megkeresnünk. A sárospataki iskola törvényeit 1623-ban aláíró diákok névsorában találjuk: "Gregorius Sinnyi. Factus Notarius Szikszoviensis."²⁾ Nos, tehát bizonyos, hogy a kollégiumból kibucszó és a saját hazájába rektornak hívott, a tudományokban jártas, kiváló erkölcsű Kereszturi B. Pál magával vitte tanítványát Kereszturra. Most már e helység után nyomozva, benne a Zemplén megyében, a kiváló bortermő Hegyalján, a Bodrog jobb partja mentében elterülő Tokaj, Sárospatak, Tarcál, Zombor, Tolcsva, Tállya, Mád, Keresztur, Liszka mezővárosok³⁾ egyikére kell gondolnunk, minthogy ez van a magyarországi számos Keresztur nevezetű helységek között a kollégiumhoz a legközelebb. Ez különben is derék ekklézsia volt, ahol későbbben Putnoki Jánost, Szentpéteri S. Jánost, Tofaeus Mihályt, Miskolczi Csulyak Gáspárt találjuk lelképásztorai között.⁴⁾ Majd a tanítvány származási helye után nézve, Szinnye falut a szomszédos Abauj-megyében Kassa felett leljük meg. Valószínű, hogy e könyvajándékozás Kereszturinak külsőorszá-

1) Könyvtári jelzése: F. 2.sz.

2) Et. 1943: 118. és 239.

3) Ferenczy János közönséges geographiája. Pest, 1840. 157-58.

4) SpFüz. 1860: 445, 559, 560, 679.

gokbeli utba indulása előtt történt, emléket hagyandó a kedves tanítványnak, minthogy a leydai akadémiára ugyanennek az 1624. évnél augusztus 3-án történt beiratkozásakor "Paulus Kerestury Hungarus, (Annorum) 20 T(theologiae studiosus)'nak jegyezték be a nevét a tanulók anyakönyvébe.⁵⁾ Ez tehát azt jelenti, hogy körülbelül május elején kellett kibujdosnia.

Az akadémiai beiratkozás adataiból azt is megtudjuk, hogy akkor 20 esztendőse volt; tehát 1604-ben kellett a világra jönnie, vagyis aligha 1589-ben, mint amikorról a szorgalmas adatgyűjtő Trócsányi Berta - Bod Péter után - megjelöli.⁶⁾

Uzoni J. Boldizsár 1632 szeptember 11-én Leydában tartott vitatkozását a többek között négy fehérvári tanárnak, úgy mint Alstednek, Piscatornak, Bisterfeldnek és Kereszturi B. Pálnak ajánlotta,⁷⁾ s minthogy Uzoni hihetőleg 1630 szeptemberében kezdette meg bujdosását,⁸⁾ bizonyos, hogy a felsőmagyarországi származású Kereszturi már ekkor itt tanított. Tehát a disputáció megtartásakor őneki már egynehány év óta csakugyan itthon kellett lennie, sőt a fejedelmi udvartartás lajstromában azt találom, hogy a "Fő schoolamesternek Kereszturi Pálnak frt. 150" járandóságot fizettek. Az időpontot a közlő Radvánszky Béla az 1628 körüli évekre helyezi.⁹⁾ Ez azonban téves meghatározás, mert máshol már megállapítottuk, hogy a helyes idő valószínűleg 1630,¹⁰⁾ különben is Schuller Nekesch Dániel naplójából ismeretes a fehérvári kollégiumban az 1627-28. esztendőben tanított négy akadémikus mester neve,¹¹⁾ de egyikük sem azonos a Kereszturiével. Ekkor tehát még mindég idegen országokban tartzkodhatott. Ilyenképpen az ő akadémiai tanulása is nagyon valószínűen öt esztendőig tartott, amiközben - miként Szilágyi Benjámin Istvántól értesülünk - már Angliát is megjár-

5) Archiv. N. F. XVI. 205.

6) Trócsányi Berta: Magyar ref. theológusok Angliában. Debrecen, 1944. - Bod Péter: Magyar Athenas. 138.

7) RMK. III. 1486.

8) Lásd Uzoni Boldizsárrol írott cikkemet e kötetben: 475-479.

9) Radvánszky Béla: Bathlen Gábor fejedelem udvartartása. Bp. 1888. 231.

10) S z e r z ő : Adatok a gy.-fehérvári academicum collegium első tíz évének történetéhez. (Lásd e kötetben: 239-272.)

11) Bán Imre: Apáczai Csere János. Bp. 1958. 57-58.

ta.¹²⁾ Talán nem tévedek, ha az alábbi, név szerint meg nem nevezett, hazatérő deákot vele merem azonosítani: 1629 augusztus 30-án "Molnár Márton viszi kétt Louan (Tiszabecs) Thamas Pap V[ram] keresere, onnan fellyul jött Vittebergus Deakott Tordaigh, attam (fuarbérben) fl. - den. 50."¹³⁾

Kereszturi úgy is, mint író, de különösen mint nevelő, művelődéstörténetünkben kiváló helyet foglal el. Nevelői módszeréről, amely az egykori kor legmagasabb színvonalát érte el, a hálás tanítvány: Bethlen Miklós méltó módon emlékezett meg. Bár ismeretes, de Szalárditól újra idézzük, hogy "valának (Rákóczi) fejedelemnek inaugurálásakor, fejedelmi hivataljába való beállításakor három fia, György, Zsigmond és Ferencz, a két elsőket már a deák tudományra taníttatja vala; Herczeg Zsigmond jeles fő ember inspectioja, gondviselése és Kereszturi Pál becsületes református tudós, predikátor ember praeceptorok educálása alatt."¹⁴⁾ Jóllehet a Kolozsvár városi sáfár 1632 január 12-i feljegyzése szerint: "Erkeszek Karoli Peter (Vrunk Asztalnakia) Pattakrol Vrunk kwlte volt Fogarasbol az Feiedelem Fiainak Pedagogust hoszot negied magauul volt,"¹⁵⁾ ez a házitánító aligha azonos Kereszturival, mert őt valóban csak későbbben rendelte a fiai mellé.

A fejedelem bizonyosan meg lehetett elégedve Kereszturi nevelői működésével, mert amikor nagyobbik fia felserdülve és 1640 május 7-én tartott ünnepélyes vizsga keretében a scholából kibucszván,¹⁶⁾ már nem volt szüksége az iskolaszerű oktatásra, ellenben továbbra is mellette akarván tartani, őt rendelte melléje udvari papképpen. Az ifjú Rákóczi György nem volt háládatlan derék tanítója iránt s egynémelykor, amikor önfejű elképzelései nem befolyásolták akaratát, hallgatott is reája. Mikor azután az Öregbik fejedelem 1648 október 11-én meghalt s Csulait az 1650. év elején püspökké választották, udvari főprédikátornak tette meg.

Kereszturi élete és működése megírásra vár. A Kolozsvár városi sáfárpolgárok számadáskönyveiben nagyon kevés reá vonatkozó

12) SpFüz. 1857: 167. és Trócsányi.

13) Sáfár 1629: 295.

14) Szalárdi 83.

15) Sáfár 1632. 13, 15.

16) Szalárdi. 136.

feljegyzést találtam, de azért talán nem fölösleges ezeket is felsorolnom, mert még a legapróbb vonás is teljesebbé teszi a majdan kirajzolandó arcképet.

Haller Gábor naplójában azt jegyezte fel, hogy 1642 "február 19. Fejérvár-Urunk ő nagysága propositioit hozták alá (az országgyűlésbe), és váradi kapitány Rákóczi György uramat ő nagyságát választottuk jövendőbeli fejedelemségre, minden contradictio nélkül."¹⁷⁾ Tudjuk, hogy a fejedelem az idősebb fiát 1640 augusztus 14-én nevezte ki Várad vára főkapitányának,¹⁸⁾ természetes, hogy ezután lakozását is oda kellett tennie. Tehát mikor az országgyűlés őt "választott fejedelemmé" tette, az ünnepélyes beiktatáson, amely március 4-én Fehérvárott ment végbe,¹⁹⁾ neki is jelen kellett lennie. Elindulván Váadról, február 28-án érkezett Kolozsvárra, az utközben levő pihenő állomásra. Természetes, hogy udvari papja is vele volt. Ezt a következő feljegyzés is bizonyítja: "Kereszturi Pal Vramnak az Eő Nsaga Praedicatora szamara attam Egy Tjukot."²⁰⁾ Haller szerint az ifju fejedelem március 3-án érkezett Fehérvárra. Ez a késedelem azt bizonyítja, hogy Enyeden is időznie kellett.

1642 december 16-án arról számol be a sáfár, hogy "Erkezek Gjalubol Kereszturi Pal Vr[am] az vj Vrun[kna]k Eő Nsaga Praedicatora."²¹⁾ Utjának célját biztosan nem tudom megállapítani, de valószínű, hogy a fejedelmi várban ekkor itt tartózkodott az öregbik Rákóczi György s nem lehetetlen, hogy e látogatás az ifju fejedelemnek 1643 február 3-án Fehérváron megtartandó lakodalmának előkészítésével hozható összefüggésbe.²²⁾

Öt esztendő múltával, 1647 április hónapban találtam ismét reá vonatkozó feljegyzést. Ugyanis április 13-án a sáfár azt adja tudtunkra, hogy "Bőr Andras Batorine Aszonyom feo szolgália erkezik, megien Feiseruarra, Eőregh Vrunkhöz Vnokaia felol beteges hirt uinni."

17) ETA. IV. 76.

18) Balás Margit: A váradi kapitányság története. Nagyvárad, 1917. 33-36.

19) ETA. IV. 76. - Szalárdi 139.

20) Sáfár 1642. 45.

21) I.h. 1642. 277-78.

22) ETA. IV. 82-84. - Szalárdi 140.

Április 14-én "Szilagy Janos Jű Batoryne Aszonyom szolgálja Vasarlasert." Ugyanakkor "Horuat Istua[n] Erkezik Somlyórol Cimerrel, megien Feieruarra leuelekkel."²³⁾ Április 16-án "Szilagy Janos Erkezik Feieruarrol, Cimer nalla, megien Somlyora." Ugyanazon a napon "Hegedűs János Batorine Aszonyom szolgálja Erkezik." Ugyancsak ekkor "Sas Istuan Batorine Aszonyom szolgálja Iffiu Vrunkhöz megien szomoru hir mondani." Április 19-én "Boer Andras Erkezik Batorine Aszonyom szolgálja, az Iffiu Vrunk Fia Koporsoiaba Keues leuen az szeg, most teobbet Czinaltatni uolt." Április 21-én "Husuet napia." Április 24-én "Kereszturj Vram menuen Iffiu Vrunk fia temetesere Somlyóra." Április 27-én "Kadar Jánostol küldi Biró Vram Iffiu Vrunk fia halalara az Atlaczokra irt 4 Cimereket Somlyora 7 mely földig, solui fl. - den. 98." Április 30-án "Koncz Andras Jű uizza az Vrunk fia temeteserol."²⁴⁾

A fenti idézetsort szükségesnek láttam összegyűjteni, mert az egészből Kereszturival bárha mindössze csak annyi van vonatkozásban, hogy ifjabb Rákóczi Györgynek bizonyosan 1647 április 13-án elhunyt egyik fiacskája felett április 28, vagy még inkább 29-én temetési beszédet tartott Szilágysomlyón, mégis észrevehetjük belőle, hogy az ifju fejedelmet kötelessége Váradhoz fűzván, a felesége azonban nagyon hihetőleg nemcsak ezzel az egyetlen alkalommal tartózkodott Szilágysomlyón s ezért a még mindég meglehetősen gyermek-asszonyka állandóan az anyja befolyása alatt élt, tehát urának nem válhatott olyan megértő, segítő és talán mérsékelő élettársává, mint amilyen Lorántfi Zsuzsánna volt az öreg fejedelem oldalán. Ezért Báthori Zsófia előtt egészen idegenek maradtak az erdélyi élet kérdései, feladatai, amit különben Kemény János későbbi példáiból is észrevehetünk, vagyis még az ifju fejedelem is az anyósára hallgatván, inkább "az felesége anyját sokképen inkább reverálja vala, mintsem maga jó édesanyját."²⁵⁾ Így hihető, hogy Kereszturi szava - az egykori tanárát megillető tisztelettől eltekintve - sem birt előtte akkora sullyal, mint példának okáért Medgyesi Pálé az öreg fejedelem előtt. Jóllehet Kereszturi a pu-

23) A cimer a postát vivő küldöncök hivatalos jelvénye, amely nélkül nem közlekedhettek.

24) Sáfár 1647. 559, 560, 561, 424, 425, 426.

25) Kemény János fejedelem önéletirása. Pest, 1856, 491.

ritánusok országát megjárta, s ezért eszméik előtte sem voltak idegenek, ennek ellenére azonban nyilvánosan mégis a püspökös egyházigazgatás híve maradt. Ennélfogva nem is befolyásolhatta fejedelmi urát a szabadabb szellemű irányban, legfennebb olykor-olykor mérséklőleg hathatott rája, miként a többek között Apáczainak Kolozsvárra történt rendelése is neki tulajdonítható.²⁶⁾

1648-ban meghalt az öreg fejedelem s most már Geleji püspök és Váradi Miklós egyházközségi főpatronus akaratából s az új fejedelem beleegyezéséből Kolozsvárt egészen megtisztították a puritánusoktól. Rákóczi 1649 november 27-én a gyalui várban van, oda hivatja magához Váradi és Benedek deák eklezsiai pártfogókat, 30-ra bejön a fejedelem Kolozsvárra, ide érkezett meg Medgyesi Pál is, de itt van "Kereszturj Pal Vra[m]" is.²⁷⁾ A két udvari pap valószínűleg mindent megkísérelt Gidófalvi, Csaholczi, Tótfalusi megmentésére, de a fejedelem önfejűségén nem tudtak erőt venni. Hihető, hogy Medgyesi ekkori szereplése is siettette az udvartól való eltávolíttatását.

1651 december 21-én azt jegyezte fel a sáfár, hogy "Erkezek estue az Vrunck Papia Kereszturi Vram." Itt van másnap és harmad napon is. Ugy látszik azonban, hogy 23-án ebéd után eltávozott, mivel a sáfár ekkor csak az ebédrevalóval számolt el.²⁸⁾ Utazásának célját nem tudom. Alig hiszem, hogy Rákóczi Zsigmond ifju feleségének 1651 december 10-én Sárospatakon történt temetéséről jövet érkezett volna Kolozsvárra, minthogy Zsigmond herceg "azonnal a temetés után" Váradon, Bánffihunyadon, Gyalun, Örményesen, Görényen át Fogarasba utazott.²⁹⁾ De feltűnő, hogy pontosan a karácsony előtti napokban volt távol a fejedelmi udvartól, éppen ezért lehetséges, hogy utazásának célja az alább bemutatandó eseményben találja meg a nyitját.

A Leydában, Franekerában, Utrechtben tanuló diákok számtalan vitatkozásukat ajánlották Kereszturi B. Pálnak, az erdélyi fejedelem udvari papjának.³⁰⁾ Közülök Kereszturi B. András, netalán Ke-

26) Bán Imre i. m. 445.

27) Sáfár 1649. 70, 468.

28) I. h. 1651. 22, 23, 25, 28.

29) Szalárdi 256-57.

30) RMK. III. 1668, 1707, 1711, 1712, 1746, 1890, 1937.

reszturi Pál atyjafia, 1650-ben tartott disputációját még Medgyesi és Kereszturi fejedelmi udvari papoknak, de Csengeri Képiró István 1654 március 28-án már Kereszturi Pálnak, az erdélyi fejedelem udvari első papjának és Sellyei István erdélyi fejedelmi udvari papnak ajánlotta. Tudjuk ugyanis, hogy Medgyesi miután minden felkészültségével sikra szállott a puritánus egyházszervezet mellett, ezért el kellett hagynia Fehérvárt s ilyenképpen Kereszturi lépett elő elsőpappá, második prédikátornak pedig a fejedelem Sellyei István huszti lelkipásztort rendelte. Így látjuk az 1652. esztendőbeli kolozsvári sáfár számadáskönyvében feljegyezve, hogy március 8-án "Sellyei Istua[n]t Husztj Praedicator Vramat Enyedigh viszj" a kirendelt fuvar, viszont március 21-én már azt olvassuk, hogy "Selyey Vramat az Vrunck Papiat uiszj Boldis Geörgy Syboigh 4 louo[n]."³¹⁾

Megtörténhetik tehát, hogy Kereszturi tájékozódás céljából Huszton járt s ennek alapján hívta meg Rákóczi Sellyeit másodpapjának; ő azután 1652 március 21-én már mint berendelt udvari pap mehetett vissza Máramarosba, hogy családját Fehérvárra költöztesse.

Korra nézve Kereszturi ekkor még nem vala idős ember, de régi eleinket az életviszonyok bizonytalansága hamarabb megöregítette s ezért a másodpapi állás betöltése valószínűleg nem csekély könnyebbitésére szolgált, bárha élete ennek ellenére sem nyúlt hosszú időre, ugyanis 1655 decemberében már be is végezte földi pályáját.³²⁾

31) Sáfár. 1652. 100, 104, 188.

32) Bán Imre: i. m. 447.